

PLURALITA PRÁVA, PRÁVO V PLURALITĚ

BOHUMIL VÍTEK

Masarykova univerzita, Právnická fakulta

Abstract in original language

Výraznou tendencí směřování práva je jeho pluralita a multicentrismus (polycentrismus). Vznik síťových společností způsobuje vyšší pružnost práva, ale i jeho nestálost. Státní regulační mechanismy se oslabují a pravidla, doporučení, stanoviska apod. se prosazují více než normy. Nicméně norma ve zmateném postmoderním světě zůstane především oporou, měla by uklidňovat spíše než znepokojovat.

Key words in original language

Pluralita; Pluralita práva; Síťové společnosti.

Abstract

Strong tendency of law movement is its plurality and multicentrism (polycentrism). Formation of network companies brings higher flexibility of law but its unstability as well. State controlling instruments are getting weaker and rules, recommendations, positions and etc. assert more than legal norms. Nevertheless a legal norms will stay mainly the guarance in the chaotic post-modern world and legal norms should have rather calming effect than worrying effect.

Key words

Plurality; Plurality of law; Network companies.

1. POSTMODERNÍ SITUACE A PROCESY GLOBALIZACE

Vývojový jev, který můžeme pozorovat v dnešní společnosti (ale též např. ve filozofii, umění a dalších oblastech) je označován jako postmoderna. Myšlenkové zpracování tohoto jevu pak jako postmodernismus.

Základním rysem postmoderny je pluralita. Postmoderna odmítá velké univerzální koncepty moderny, odmítá jejich nárok na výlučnou platnost. Zpochybňuje se optimistický pohled na historický vývoj západní civilizace i pohled na dějiny, jako na proces překonávání dřívějších fází (což by s trochou nadsázky vlastně znamenalo konec dějin).

Postmoderna říká, že nic neplatí na věky, nic neplatí obecně, kritizuje existující instituce a převládající myšlení. Je odmítnutím každé závazné uspořádanosti. Vyzdvihuje dekompozici práva, právní věda je kritizována za

racionalizaci společenských vztahů, jež jsou z pohledu postmoderny iracionální. Obviňuje právní řád, že se snaží formovat svět.¹

Podle optimistů přináší postmoderna naprosté rozvinutí svobod, podle skeptiků bohužel časem nezbude nikdo, kdo by se mohl ze všudypřítomné svobody radovat, protože neodmyslitelnou součástí postmoderní emancipace od pevné a stabilní formy je fragmentalizace individua, jeho rozprsknutí a roztržštění, kde každý ze střípků mozaiky odráží podivnou směs prchavého potěšení ze ztráty vázanosti a nostalgický zákmit touhy po ztracené celosti.²

Z hlediska vymezení je situace u postmoderny podobná jako v případě globalizace. Neexistuje jednotné pojetí, vymezení obsahu, charakteru, směřování, v případě postmoderny je však situace ještě složitější. Jan Keller k tomu dodává, že existuje přesně tolik vymezení postmoderny, kolik autorů se k ní vyjadřuje, dokonce, tím jak postmoderna zdůrazňuje pluralitu, má každý postmoderní myšlenkový směr a každá škola jen jednoho jediného člena, právě toho, který daný směr vymyslel, či školu založil. Takový člověk je však zmítán věčnou nejistotou, zda ke svému směru skutečně patří a zda ho vlastně nevymyslel někdo úplně jiný.³

Za základní charakteristiku globalizace bývá považováno odstranění národních překážek pro mezinárodní hospodářské transakce a působení nových technologií, především v oblasti informací a komunikací.⁴ Globalizaci je třeba chápat ve vazbě na procesy ve světové ekonomice typu internacionalizace, integrace, interdependence. Otvírá perspektivy a poskytuje možnost otevřít cestu k přerozdělení ekonomických, politických a sociálních příležitostí na celém světě.

Proces globalizace nutí ke globálnímu vidění problémů, k multikulturnímu (multicivilizačnímu) a universalistickému myšlení a pohledu na svět. Vnímání propojenosti hodnot, idejí a životního stylu již dříve označil Friedrich Nietzsche převrácením všech hodnot. A právě v tomto směru bývá někdy proces globalizace spojován s postmoderní situací, považován za projev pozdní modernity. Ale i když jsou globalizace a postmoderna projevem překročení hranice modernity, představuje globalizace oproti postmoderní situaci návrat k univerzálnosti západu. Globalizaci lze v tomto

¹ Masopust, Z. *Jusnaturalismus v dnešní době. In Teorie práva 3*, str. 19, dostupné z www.Juristi.zcu/plzen/sw/ktp/2teorka.doc.

² Keller, J. *Postmoderní politika. In Britské listy*, 22.5.2002, str.3, <http://www.blisty.cz/> ISSN 1213-1792.

³ Tamtéž, str.3.

⁴ Zpráva Světové komise pro sociální dimenzi globalizace vydaná Mezinárodním úřadem práce v roce 2004, str.27.

směru chápat jako další fázi vývoje navazující na průmyslové revoluce.⁵ Globalizaci ale nelze dnes chápat jen jako rostoucí propojenost (interconnectedness) a vzájemnou závislost mezi přetrvávajícími sociálními prostory národních států, ale i jako vnitřní globalizaci těchto prostorů samotných.⁶

Procesy globalizace ovlivňují současný právní řád založený na státní suverenitě a izolovanosti národních právních řádů. K nejvýraznějším projevům právní globalizace patří lex mercatoria, spontánní kodifikace, expanze advokátních kanceláří a internacionalizace, tj. globalizace práva cestou mezinárodního práva veřejného. Současně jde i složitý proces sociální a politický. Nárůst propojenosti nejen ve sféře ekonomických, ale i politických a sociálních vztahů sebou nese požadavek právní jistoty v těchto vztazích (právní jistota patří mezi základní sociální jistoty), stabilizace těchto vztahů (právo má vnést řád do společnosti, snížit míru společenské entropie). Komunikace a toky informací přesahují dimenze národních států, vznikají nadnárodní prostory – vytváří se síťové společnosti. Přitom nejde jen o mezinárodní koncerny, ale volný obchod vůbec, přesouvání výroby do zemí s levnější pracovní silou, světová věda a technologie (a v závěsu za nimi komunikace) a rovněž výrazný pohyb lidí, bohatých i chudých.⁷ V důsledku toho se právo stává pružnějším, avšak na druhé straně i nestálejší. Flexibilizace tak může vyvolat pocit nejistoty až nedůvěry. Státní právo se za této situace může jevit jako jediné schopné integrovat sociální život.

S narůstající komplexitou, abstraktností a neurčitostí sociální reality, jíž je právo výrazem a projevem, se mění i míra abstraktnosti, ale i kasuističnosti práva. Vyšší abstraktnost právních jevů nutně zvyšuje i abstraktnost jejich právního vymezení a jejich právní úpravy. Protichůdnou tendencí je ale i tendence ke kasuističnosti právní úpravy, která má zabránit obcházení abstraktně formulovaného práva (chování in fraudem legis).⁸

⁵ Giddens, A. *Sociologie*. Praha: Argo, 1999, str. 82 an. In Večeřa, M. *Globalizace práva jako právní proces*, Sborník příspěvků z konference Monseho olomoucké právnické dny 2007, Olomouc: Univerzita Palackého, 2008, str.641.

⁶ Beck, U. *Moc a protiváha moci v globálním věku*, Praha: Slon, 2007, str. 13 an. . In Večeřa, M. *Globalizace práva jako právní proces*, Sborník příspěvků z konference Monseho olomoucké právnické dny 2007, Olomouc: Univerzita Palackého, 2008, str.641.

⁷ Viz k tomu srovnání: Hungr, P. *Globální v právu-právo v globalizaci*; imigrace jako jedna ze tří globalizačních tendencí nejvíce ovlivňující proměny práva v současné době, str. 657, In Sborník příspěvků z konference Monseho olomoucké právnické dny 2007, Olomouc: Univerzita Palackého, 2008.

⁸ Večeřa, M. *Pojem a povaha práva*. In Harvánek, J. a kol. *Teorie práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008. str.23,24.

2. STRUČNĚ K ZÁKLADNÍM PŘÍSTUPŮM K PRÁVU

Přirozenoprávní přístup je přístup dualistický v tom smyslu, že rozlišuje právo dané, tj. vytvořené lidmi, zejména zákonodárstvím, a právo přirozené, které je na daném právu nezávislé.⁹ Oproti tomuto obsahově hodnotovému přístupu vychází iuspozitivismus (formální přístup) z právního monismu. Tedy právo je jen to, co stát uzná za závazné. Norma, která není státem uznaná (morální, náboženská, politická či jiná), není právem. Základní otázkou tedy je, zda chování je či není v souladu s právem (otázka legality), neřeší se, zda to, co je v normě, je či není správné.

Pro sociologický směr je rozhodující efektivita (funkčnost) práva. Podle reálných společenských vztahů je třeba říci, zda je platná právní úprava z hlediska potřeb společnosti správná. Eugen Erlich odděluje právo od státu a vlastní právo nevidí v abstraktní normě (zákonu), ale v konkrétní normě, nezávislé na státu a vyplývající z konkrétních společenských jevů. Zjišťuje, že těžiště právního vývoje není ani v zákonodárství ani v jurisprudenci ani v judikatuře, ale v samé společnosti.¹⁰

Normativismus bývá považován za pokračovatele a dovršení pozitivismu. Jádro normativní teorie spočívá ve striktním oddělení světa mětí a bytí. Přitom brněnská škola je širší (patří do ní i ekonomové a politologové) než škola vídeňská. Kelsen vztahuje normu pouze na lidské chování, podle Weyra se může norma vztahovat na cokoliv.

František Weyr rozlišoval tyto znaky pozitivního práva:

- pochází od empirického (známého a skutečně existujícího) normotvůrce
- působí na společnost, vyvolává účinky na společenské vztahy
- je změnitelné
- je úmyslně stanovené.¹¹

Obě školy definují právo bez hodnotových předpokladů. Právo je norma, popř. normativní řád. Normativismus nezajímá působení práva ve společnosti. Zkoumá právo takové jaké je, nikoliv jaké má být. Kdo zkoumá právo, nemá právo dělat – teorie je odtržená od praxe.

⁹ Knapp, V. *Teorie práva, 1. vydání*. Praha, C.H.Beck, 1995, str. 5,6.

¹⁰ Urbanová, M. *Hlavní představitelé sociologie práva*. In Večeřa, M., Urbanová, M., *Sociologie práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006, str. 52.

¹¹ Weyr, F. *Teorie práva*. Praha: Orbis, 1936, str. 85 an. In Harvánek, J. a kol. *Teorie práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, str. 94.

3. SOUČASNÉ TRENDY

Výraznou tendencí směřování práva je jeho pluralita a multicentrismus (polycentrismus).¹²

Právní pluralismus vyjadřuje koncepci práva vycházející z paralelní existence (působení) více právních systémů v rámci téže společnosti, státu nebo téhož území, které jsou navzájem ve vztahu soužití, konkurence nebo konfliktu.¹³ Multicentrismus můžeme označit za pojem širší. Zahrnuje nejen pluralitu pramenů práva, ale i pluralitu center interpretace a aplikace práva. Hierarchický model pyramidy je nahrazen modelem sítí. Důraz se klade na vznik, popř. odvozování právních řádů, jde tedy o změnu obrazu struktury právního řádu.

Stále výraznější roli hraje „soft law“, tedy dokumenty, jež sice nejsou právně závazné, nicméně mají velký význam neboť jsou důležitým zdrojem informací jak je určité chování nahlíženo, popř. může být posuzováno. Jejich nerespektování pak může vést až k sociální ostrakizaci, „vyloučení z dobré společnosti“.

Emancipuje se soudcovské dotváření práva a významným doplňkem právní úpravy se stává i samoregulace.¹⁴

¹² Pozn. Lze se setkat i s opačným přístupem označovaným jako acentrismus. Obecně se jedná o absenci jakéhokoliv centra. Hierarchie hodnot, autorit atd. je nahrazena tzv. plochými sítěmi, např. antiglobalizační nebo teroristické sítě.

¹³ Galligan, D.J. *Law in Modern Society*. Oxford, New York: Oxford University Press, 2007, str. 161 an. In Harvánek, J. a kol. *Teorie práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008. str. 24.

¹⁴ Pozn. Mezinárodní koncern je typickým příkladem síťové společnosti. Přitom na evropské úrovni není koncernové právo jako celek harmonizováno, základem jednotného koncernového práva měla být Devátá směrnice o skupinách společností. Cílem byla ochrana menšinových společníků v souvislosti s vytvářením koncernových vazeb, avšak návrh směrnice byl pro rozpory mezi členskými státy posléze odložen. Nicméně např. anglická úprava nabídky převzetí obsažená v Kodexu pro nabídky převzetí a fúze (*The City Code on Takeovers and Mergers*) nemá podobu zákona a je založena právě na samoregulaci. Tento tzv. *City Code* je však plně respektován, nad jeho dodržováním dohlíží nestátní orgán – Tribunál pro nabídky převzetí a fúze (*The Panel on Takeovers and Mergers*). Zákonná úprava nabídek převzetí je v anglickém právu upravena jen okrajově a je obsažena v zákoně o obchodních společnostech (*Companies Act*) z roku 1948.

Blíže viz. Černá, S. *Faktický koncern, ovládací smlouva a smlouva o převodu zisku*. Praha: Linde, 2002. str. 30, 31.

Mezi významné pokusy o nalezení vhodné míry regulace v této oblasti patří mimo jiné též zpráva Skupiny na vysoké úrovni, složené z odborníků na právo obchodních společností (*High Level Group of Company Law Experts*). Jednou z významných tezí je nahrazení primární legislativy alternativními metodami regulace, jako je sekundární legislativa, stanovování standardů, monitoring, vzorové právní předpisy (*soft law*). Velký důraz je kladen na transparentnost a publicitu informací, správně zveřejněná informace může mít větší účinek než hmotněprávní ustanovení regulující určitou oblast.

Praxe je nucena hledat cestu mezi různými přístupy. Ty totiž jen málokdo zná a pokud ano, používá jenom jejich populární prvky. Přirozené a pozitivní právo proto mizí a existuje pouze jedno právo, což jsou pravidla, jejichž tvůrce má schopnost přesvědčit adresáty práva o závaznosti jím vydaných norem, a to nikoli pouze soudy, ale alespoň většinu všech členů společnosti. Zjišťujeme, že právo je opět pouze diskursivní hra, která však má výrazný vliv na společnost a její členy. Dostáváme se tak do sociologií popsaného stavu, kdy je lhostejné, co je právo ze své podstaty. Ovšem pokud lidé tento jev za právo přijímají a řídí se jím.¹⁵

Arno Anzenbacher k tomu dodává: Pozitivní právo pokládáme za spravedlivé právo tehdy, jde-li o právně stanovený éthos, tzn. jsou-li jeho základní normy sociálně přijímány a platí též mravně. Posuzujeme-li praxi na rovině práva, pak jde o rozdíl mezi legálním a nelegálním (zákonným a nezákonným). Měřítkem tohoto rozdílu je vnější shoda se zákonem.¹⁶

Literature:

- Anzenbacher, A. Úvod do etiky. Praha: Academia, 2001, 292s. ISBN 80-200-0917-5
- Černá, S. Faktický koncern, ovládací smlouva a smlouva o převodu zisku. Praha: Linde, 2002, 199s., ISBN 80-7201-335-1
- Doležil, T. Koncerny v komunitárním právu. Praha: Auditorium, 2008, 175s. ISBN 978-80-903786-3-6
- Harvánek, J. a kol.. Teorie práva. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, 501s. ISBN 978-80-7380-104-5
- Knapp, V. Teorie práva, 1.vydání. Praha: C.H.Beck, 1995, 247s. ISBN 80-7179-028-1
- Večeřa, M., Urbanová, M. Sociologie práva. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006, 335s. ISBN 80-86898-72-5

Blíže viz. Doležil, T. Koncerny v komunitárním právu. Praha: Auditorium, 2008, str. 121, 122.

¹⁵ Škop, M. *Vztahy a odlišnosti práva v přirozenoprávním a pozitivněprávním kontextu*. In Harvánek, J. a kol. Teorie práva. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008. str. 93.

¹⁶ Anzenbacher, A. *Úvod do etiky*. Praha: Academia, 2001. str. 111.

*Dny práva – 2009 – Days of Law: the Conference Proceedings, 1. edition.
Brno : Masaryk University, 2009, ISBN 978-80-210-4990-1*

- Sborník příspěvků z konference Monseho olomoucké právnické dny 2007, Olomouc: Univerzita Palackého, 2008, ISBN 978-80-244-1906-0
- Zpráva Světové komise pro sociální dimenzi globalizace vydaná Mezinárodním úřadem práce v roce 2004
- Gerloch, A., Cvrček, F., Masopust, Z. Teorie práva 3. dostupné z www.Juristi.zcu/plzen/sw/ktp/2teorka.doc, 28s.
- Britské listy, 22.5.2002, <http://www.blisty.cz/> ISSN 1213-1792

Contact – email

vitek@node.mendelu.cz